

Silvana Vranić

Rijeka

O ČAKAVSKOJ AKCENTUACIJI U SVJETLU NELINEARNOGA PRISTUPA

(Keith Langston: *Čakavian Prozody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian*, Slavica, Bloomington, Indiana, 2006., 314 str.)

Čakavian Prozody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian prva je knjiga američkoga slavista Keitha Langstona, izvanrednoga profesora ruskoga jezika i lingvistike Sveučilišta u Georgiji, na kojem predaje morfologiju, fonologiju i povijest slavenskih lingvistika, ruski jezik i kulturu te kolegij o nacionalnom identitetu na Balkanu. Sa svojim dosadašnjim radovima nastavlja i evaluira učenje slavista Edwarda Stankiewicza, autora temeljnih rasprava o slavenskoj akcentuaciji, njezinim današnjim značajkama, ali i njezinu razvoju, posebice kada je riječ o akcenatskim obrascima, tipologiji fonema slavenskih jezika, njihovim naglasnim obrascima, fonološkim mijenama i morfološkim obrascima itd.

Na početku knjige pažnju privlači zanimljiv napis. Riječ je o napomeni izdavača koja dovoljno govori o ozbiljnosti pristupa izdavačkih kuća u SAD-u dijalektološkim raspravama kao kompleksnim tekstovima, zapravo o zahvali izdavača knjige autoru Keithu Langstonu na strpljivosti pri čekanju na završetak tiskanja njegove knjige. Iskustva su mnogih hrvatskih dijalektologa danas, u vremenu intenzivne digitalizacije, s »(ne)važnošću« dijalektoloških znakova, nažalost, sasvim suprotna!

U središtu su znanstveničkoga zanimanja Keitha Langstona čakavska akcentuacija i primjena metričke fonologije u čakavskim govorima, tumačenje visinskoga naglaska u hrvatskom i u srpskom jeziku, akcenatske alternacije u čakavskoj imeničkoj deklinaciji, fonološka zamjena jerova u hrvatskom jeziku, derivacijski pristup fonološki neprozirnim alternacijama kvantitete u čakavskom narječju nasuprot nederivacijskome itd.

Prije prvoga poglavlja knjige *Čakavian Prozody, The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian* autor donosi karte kojima su predloškom bile Brozovićeve karta predmigracijskoga i današnjega prostiranja čakavskoga narječja, Moguš-Finkina karta toga narječja i karta čakavskih govora u Gradišću (sjevernih, središnjih i južnih, odnosno središnjih i jugoistočnih) G. Neweklovskog. Prilagodio ih je, naravno, potrebama ove knjige i nadopunio podacima dobivenim vlastitim istraživanjima. Tako je iz Brozović-Ivićeva djela iz 1988. *Jezik srpsko-hrvatski/hrvatsko-srpski, hrvatski ili srpski* preuzeo shematski prikaz granica čakavskoga narječja, ali ne i Brozovićevu podjelu na dijalekte jer zastupa

klasifikaciju čakavskoga narječja u sjeverozapadnu, središnju i jugoistočnu čakavštinu, što je i obrazložio u prvom poglavlju knjige. Prema Moguš-Finkinoj karti označio je punktove koje je obradio prema upitniku što ga je sâm koncipirao za čakavske akcenatske obrasce.

U prvom poglavlju tumači imena dijelova središnjega južnoslavenskoga sustava (čakavskoga, kajkavskoga, štokavskog i torlačkoga) prihvaćajući Brozovićeve termin. Ime *srpско-hrvatski jezik* drži problematičnim i neprihvatljivim mnogim govornicima s područja bivše SFRJ. Premda je obama standardnim jezicima osnovica novoštokavska, «varijante», naglašava K. Langston, nisu jednake jer odražavaju različite kulturološke i literarne tradicije te drugačije uporabne norme.

Čakavsko je narječje unutar središnje južnoslavenske zone u odnosu na druge sustave, ističe K. Langston, izdvojeno nizom značajki, a među akcenatskim posebnostima utvrđenim u dosadašnjoj čakavološkoj literaturi (u prvome redu u radovima B. Finke, P. Ivića i M. Moguša) ponajprije čakavskim akutom koji kontinuirano praslavenski neoakut i duljenjem vokala pred sonantom. Komentira zaseban status čakavskoga narječja i u odnosu na hrvatski standard i prikazuje današnju stratifikaciju čakavskoga područja.

Proučavanje čakavske akcentuacije je funkcionalno, smatra K. Langston, jer pridonosi razumijevanju funkcioniranja jezičnih sustava s visinskim naglaskom. Termin što ga rabi K. Langston za sustav s visinskim naglaskom (*pitch accent language*) odnosi se na jezik koji «ima samo jednu razlikovnu visinu u prozodijskoj riječi», kakva je i većina hrvatskih idioma. U nekim se hrvatskim idiomima ton pridružuje riječi prema udaru, a u drugim, onima s akutom, udar se pridružuje tonu (usp. Zrinka Jelaska, *Fonološki opisi hrvatskoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004., str. 204). Usto, cilj je Langstonova proučavanja čakavske akcentuacije provjeriti fonološke teorije kojima su se takvi sustavi u literaturi opisivali. Razlog je dosadašnjemu nedovoljnu poznavanju akcentuacije čakavskih sustava i nesistematiziranim podatcima o njoj, pretpostavlja K. Langston, u nastojanju hrvatskih dijalektologa da opišu pojedinačne govore, pa im akcentuacija nije bila primarnim ciljem.

U drugom je poglavlju knjige na temelju zapisa nekoliko sjevernočakavskih govora ponudio fonetsku analizu čakavskoga naglasnoga sustava. Do ovoga su, naime, istraživanja, zapisi dijalektologa uglavnom temeljeni na slušnom dojmu, a upravo su fonetske značajke čakavske akcentuacije ključ razumijevanja fonološke analize. Nakon prikaza minimalnih parova prema kvantiteti, mjestu naglasaka i njegovoj visini, opisao je prozodijska obilježja (kvantitetu, silinu i visinu) i distribuciju čakavskih naglasaka na temelju istraživanja u sedam govora: kratkog (â), koji nije uvijek silazan, premda to nije važno za fonologiju dijela čakavskih govora jer ne razlikuju tonsku opoziciju u kratkim slogovima, već samo u dugim; dugoga silaznog (ã), čakavskog akuta (ä) te kvantitativne razlike u nenaglašenim slogovima u dijelu govora.

Podsjeća na Vermeerov opis prema kojem je (ã) u čakavštini strmiji od (â) u standardnome i Mogušev opis prema kojem je (ã) kraći od štokavskoga istoimenoga naglasaka. O čakavskom akutu donosi Beličeve, Ivšičeve, Vermeerove i Houtzagersove napomene. Houtzagersove se, primjerice, odnose na govor Orleca: akut u tom govoru obilježuje izostanak promjene u visini i intenzitetu, dok dugi silazni obilježuje pad visine i intenziteta. I. Lehjste i P. Ivić, pak, zaključuju da je primarna razlika između tih dvaju akcenata u mjestu vrha F_0 (*fundamental frequency*) koji se za trajanja vokala pod dugim silaznim

naglaskom javlja ranije, te da se opis akuta ne podudara s tradicionalnim opisima jer nema potvrde o naglom, izrazitom dizanju visine ili o «izlomljenju» tonu.

Kao što je najavio autor, cilj je ovoga poglavlja pružiti preciznije informacije o čakavskoj akcentuaciji ne samo da bi dokazao točnost opisa pojedinih govora nego i da bi se shvatilo funkcioniranje sustava. Snimke govora Grižana, Hreljina, Jadranova i Novog, Crikvenice, Jardasa i Viškova analizirao je u fonetske laboratoriju programom koji digitalizira podatke i priređuje ih za računalnu obradu. Time je ponudio i obrazac za takvu analizu u budućim istraživanjima naglasnih sustava. Analizu obilježja kvantitete i udara temelji na podacima iz govora Novoga, Jadranova i Hreljina, koji se međusobno razlikuju pojavom/izostajanjem kvantitativne opozicije u nenaglašenim slogovima (u govoru su Hreljina ovjerene jedino prednaglasne duljine, a u prvim dvama i zanaslasne). Zapazio je razliku u trajanju kratkih i dugih vokala u pojedinačnim govorima, npr. u govoru su Novoga naglašeni dugi vokali dvaput dulji od kratkih nenaglašenih, a u govoru Hreljina 1,5 puta. Različito je i trajanje dugih vokala. Primjerice, u govoru Jadranova vokal s akutom osjetno je dulji nego vokal s dugim silaznim naglaskom, a u govoru Hreljina i u govoru Novoga samo je neznatno dulji. Zamijetio je razliku i među dugim nenaglašenim vokalima. Tako je u govoru Novoga vokal dulji u prednaglasnoj negoli u zanaslasnoj poziciji.

Budući da naglašeni vokali općenito tendiraju biti višima, duljima i glasnijima negoli nenaglašeni, K. Langston je istražio te značajke u čakavskim govorima da bi odredio ključna obilježja kratkih naglašenih slogova u njima. Tablično prikazuje (2-4) utvrđene vrijednosti trajanja, frekvencije, intenziteta u različitim tipovima riječi s kratkim naglaskom u govorima Hreljina, Jadranova i Novoga. Rezultati su pokazali da ne postoji ni jedan fonetski pokazatelj siline u čakavštini, pa ni duljina, jer su dugi prednaglasni slogovi, potvrđuje se to, primjerice, u govoru Hreljina, dulji od naglašenih, više frekvencije i jačega intenziteta. No, unatoč tomu, izvorni govornici prepoznaju upravo drugi slog kao naglašen. Za daljnju se analizu bitnom potvrdila razlika u visini između naglašenih i nenaglašenih slogova. Tako je, uz ostalo, K. Langston utvrdio pad visine između kraja naglašenoga sloga i početka zanaslasnoga sloga, dok je u riječima s naglaskom na penultimi ili na ultimi početak naglašenoga sloga na nešto višoj ili sasvim malo nižoj razini od razine završne frekvencije prednaglasnih slogova. Nadalje, inicijalni su slogovi uglavnom viši i intenzivniji od susljednih. Dok su kratki naglašeni vokali uvijek dulji od kratkih nenaglašenih, pojava dugih vokala u nenaglašenu položaju pokazuje da duljina nije dovoljna za identifikaciju mjesta siline. Relativno visoka frekvencija kratkih naglašenih slogova čini se njihovom najdosljednijom značajkom. Naglašeni su vokali, zapaža autor, uvijek viši nego sljedeći nenaglašeni. Da bi se slog mogao tumačiti kao naglašen, pretpostavlja, mora imati relativno visoku frekvenciju i iza njega treba slijediti slog znatno niže visine ili granica riječi. Stoga zaključuje da je, u kombinaciji s trajanjem kao sekundarnim obilježjem, visina temeljnom oznakom siline u kratkim slogovima.

U posljednjem dijelu ovoga poglavlja autor uspoređuje vrijednosti trajanja, frekvencije i intenziteta dugoga silaznoga naglasaka i akuta u svih sedam istraživanih govora. Izuzetna je važnost ovoga prikaza jer je njime osporena uobičajena, u literaturi često isticana, razlika između tih dvaju čakavskih naglasaka. Naime, silazne naglaske obilježuje pretežito silazan obris. Osim u govoru Jadranova, u ostalim je istraženim govorima zabilježen slab početni uspon u frekvenciji, ali se vrh frekvencije pojavljuje blizu početka vokala, negdje u prosjeku na oko 3-12 posto trajanja jezgre sloga. Akut ima uzlazan obris samo u govoru Grižana i

Viškova. Vrh je F_0 obično na sredini trajanja jezgre sloga, nakon toga visina pada, ali je F_0 na završetku vokala još uvijek nešto viša nego na njegovu početku. U ostalim je govorima obris akuta temeljno iste visine ili slabo silazan. Vrh je F_0 unutar prve trećine trajanja vokala (7-31 posto), a F_0 niža je na završetku negoli na početku vokala u svim govorima osim u govoru Jardasa.

Podatci koje donosi K. Langston o akutu najpodudarniji su s onima Budovskaje i Houtzagersa za Kali. Prema njihovu mu je istraživanju jedina »jasna karakteristika da nije silazan. Silazni ton pokazuje snažan pad visine ubrzo nakon početka, uzlazni ton pokazuje tendenciju ostati ravnim, zadržati visinu do kraja«.

Mjesto vrha F_0 u odnosu na jezgru sloga, kao što su pretpostavili Lehiste i Ivić, dostatno je za razlikovanje dvaju naglasaka. K. Langston smatra, pak, da su za fonetsku razliku među njima ključni sveukupni visinski obrisi. Prema njegovim se, naime, podatcima, vrh F_0 najčešće javio na početku jezgre sloga ili blizu njega i u akuta i u dugoga silaznoga akcenta.

Rezultati njegova istraživanja nisu korespondentni ni sa zaključcima Neweklowskog, prema kojima je određujuća veća razlika u visini između naglašenih i zanaglasnih slogova u dugosilaznoga akcenta nego u akuta. U četiri je analizirana govora vrh F_0 u dugosilaznog akcenta viši nego u akuta, ali razlike između vrhova naglašenoga i zanaglasnoga sloga (Tabele 7-11) variraju: vrijednosti u oblika s akutom mogu biti više, manje ili otprilike iste kao u oblika s dugim silaznim akcentom. Razlika je u visini između kraja naglašenoga sloga i početka sljedećega sloga često veća u oblika s akutom, ali to je povezano s ritmom F_0 na samom naglašenom slogu. Dugi silazni naglasak često završava na niskoj točki, pa nije moguć početak sljedećega sloga na bitno nižoj visini. Stoga je sljedeći slog često laringiliziran ili počinje na višoj razini. Budući da akut nije obilježen silaznošću, sljedeći slog može početi na znatno nižoj frekvenciji.

U popratnom tabličnom prikazu (1-13) autor je sažeo podatke akustičkih svojstava suprasegmentnih obilježja: trajanja vokala u naglašenim i u nenaglašenim slogovima u dvosložnim riječima, kao i trajanja, F_0 i intenziteta u riječi s kratkim akcentom u govoru Hreljina, u govoru Jadranova i u govoru Novog; zatim tih značajki dugih naglašenih vokala u riječi na kraju rečenice ili samostalno; pozicije vrha F_0 u riječi s dugim silaznim i s akutom u cijelome korpusu; podatke o trajanju, F_0 , i intenzitetu u riječima s dugom naglašenom silabom na kraju rečenice ili samostalno u svih sedam istraživanih govora, kao i tih značajki u riječi s dugom naglašenim vokalom u inicijalnom ili medijalnom položaju u govoru Jadranova i u govoru Hreljina. Na kraju su ovoga poglavlja grafički prikazi akustičkih značajki suprasegmentnih obilježja, prikazi obrisa F_0 dugoga silaznoga naglasaka i akuta, potom spektrogrami F_0 i intenziteta obrisa reprezentativnih primjera dugoga silaznoga naglasaka i akuta u govoru Hreljina i u govoru Novog te prikaz mogućega utjecaja rečenične intonacije na obris F_0 dugoga silaznoga naglasaka u zadanoj riječi u govoru Jadranova.

Treće poglavlje donosi rezultate istraživanja distinktivnih prozodijskih obilježja, raspodjelu i fonološke alternacije siline, kvantitete i visine (intonacije), pri čemu je ključna slogovna struktura riječi. Čakavski sustav uključuje u kategoriju jezika s visinskim naglaskom i upozorava na neslaganja lingvista oko definiranja što točno razlikuje tonski jezik i jezik s udarnim naglaskom od jezika s visinskim naglaskom. Novija istraživanja otkrivaju da silina nije u korelaciji ni s jednom fonetskom značajkom, ali i da, primjerice,

duljina vokala ili visina mogu biti fonološki distinktivni neovisno o silini. Udarni naglasni sustavi bi se razlikovali od tonskih ili sustava s visinskim naglaskom time što ne podrazumijevaju fonološke razlikovnosti tona unutar riječi da bi označili specifične leksičke jedinice ili morfološke kategorije. U njima obrisi visine naglašenih slogova mogu slobodno varirati (najbitnije je mjesto akcenta ili postojanje/odsutnost naglasaka na bilo kojoj razini), dok je u tonskome jeziku i u jeziku s visinskim naglaskom tonska visina naglašenoga sloga leksički određena, premda može biti potaknuta i intonacijom. Jezicima s visinskim naglaskom zapravo pripada mjesto između tonskih i udarnih naglasnih sustava. Nadalje, K. Langston redefinira dotadašnje spoznaje o razlici između tonskoga sustava i sustava s visinskim naglaskom: u tonskom je jeziku tonski obris razlikovan i na dubinskoj razini i na površinskoj razini, a u sustavu se s visinskim naglaskom samo mjesto naglasaka ili prisutnost/odsutnost naglasaka odražava u leksičkim natuknicama, dok je tip tona ili tonskoga obrisa distinktivan i na površinskoj razini. Takvi su uglavnom svi čakavski govori.

U istome poglavlju autor predstavlja ukratko autosegmentalnu fonološku teoriju, modifikaciju generativne fonologije, zastupljenu npr. u radovima J. Goldsmitha. U temelju joj je nelinearan pristup fonologiji, koji, podsjetimo, dopušta fonološkim procesima, poput tona i vokalne harmonije da budu neovisni i da se mogu širiti izvan pojedinačnih konsonanata i vokala. Takvim se pristupom jedinice analiziraju na nekoliko zasebnih razina ili dimenzija, dionica (*tiers*), spojenih poveznica, pri čemu jedna dionica sadrži artikulacijska svojstva, druga, primjerice, broj slogova i oblika itd. Poveznice upućuju kako se segmenti svake od dionica istodobno izgovaraju. Tako se i naglasak promatra u nekoliko odsječaka: riječ ili naglasnu cjelinu čine slogovi, a u jezgri su sloga dvije more. K. Langston posebno upozorava na status jerova u čakavskom: njih ne drži dijelom sloga osim kada su u «jakoj poziciji» i označuju moru. Uz takav se nelinearan pristup autor koristio i dosezima kontrastivne metode gdje je bila primjerena.

Budući da je intonacijska opreka u čakavskom narječju moguća u dugim slogovima, dugi silazni akcent i akut prikazuje kao kombinacije visokoga (H) i niskoga (L) tona. Akut se sastoji od more s niskim tonom nastavljenim na prethodni niski ton i visokoga tona na drugoj mori iza kojega je opet mora s niskim tonom, a dugi silazni se sastoji od prve visoke more i druge niske kojoj se priključuje niska zanaglasna mora. Kratki također čini visoki ton, dok je niski ton svojstven nenaglašenim slogovima. U čakavskom narječju visoki i niski ton nemaju jednak status: nijedna se, naime, fonološka mijena u čakavskom ne odnosi na postojanje niskoga tona. Stoga je moguće pojednostaviti prikaz dubinske leksičke strukture specificirajući samo H tonove.

U riječima K. Langston prepoznaje tri temeljna tipa osnova, uobičajena u imenica: u tipu a) H ton je pridružen istoj mori leksičke natuknice; tip b) čine osnove popraćene H tonom koji nije pridružen ni jednoj određenoj mori (nestalan, fluktuirajući ton); i tip c) tvore osnove bez pridružena tona, a u takvih riječi nastavak vokala nosi silinu. Prema takvu pristupu primarnu ulogu ima ton, a udar se tretira kao predvidljiva, uvjetovana činjenica: automatski stoji na slogu s H tonom.

U daljnjem je tekstu prikazana distribucija tona i siline u čakavskom narječju: moguća su sva tri akcenta u početnim, središnjim i dočetnim pozicijama. Neutralizacija opreke po visini primarno se javlja na finalnoj poziciji u rečenici i u sintagmi. Opozicija po visini izgubljena je u brojnim čakavskim govorima. Autor navodi nekoliko tipova čakavskih naglasnih sustava: a) bez naglasaka na kratkom finalnom otvorenom slogu s nekoliko

podtipova; b) bez naglasaka na finalnom kratkom (i zatvorenom i otvorenom) s nekoliko podtipova; c) bez naglasaka na finalnom slogu (bilo kratkom ili dugom).

Iznoseći distribuciju kvantitete, K. Langston ističe kao drugi stupanj evolutivnosti čakavske akcentuacije regresivan pomak siline, ponajprije s kratkoga finalnoga sloga, a zatim i s ostalih pozicija. Upozorava da se pokrate osnovnih dugih vokala ne javljaju često ako neposredno ne prethode akcentu, odnosno, da postoji tendencija neutralizacije uzastopnih dugih vokala u nenaglašenu položaju, tj. gubljenje duljina udaljenijih od naglašenoga sloga, kao i kada im slijedi ili prethodi dugi naglašeni vokal. No, dugi vokali u prednaglasnom položaju mogu opstati zbog analogije prema ostalim oblicima, a mogu se pojaviti i u antepoziciji kao rezultat sekundarnoga duljenja. S druge strane, mnogi su čakavski govori izgubili zanaglasne duljine (npr. velik broj ikavsko-ekavskih čakavskih govora), a u dijelu njih dugi su vokali ovjereni samo u naglašenim slogovima (npr. u trsatsko-bakarskim govorima).

Kao zaseban tip duljenja tumači duljenje vokala u zatvorenim slogovima (finalnim i nefinalnim). Neki su tipični za cijelo čakavsko područje, neki za više ili manje kompaktne skupine govora, npr. duljenje u određenih osnova u N jd. jednosložnih imenica m. r. i nekih imenica ž. r. i-osnove tipa *noć*; prije sonanta tipa *stārca/stārca* G jd. *stārac* (uključujući /v/ osim kada je finalan ili obezvučen: *trgōfca*), s ograničenjem u dijelu govora (npr. u creskim se govorima ne provodi na vokalu /e/ podrijetlom od šva ili kada se slogotvorno /r/ ili /l/ ovjerava kao diftong); duljenje u slogu zatvorenu šumnikom (ovisno o govoru i vokalu može se ostvariti i prije zvučnih i prije bezzvučnih); duljenje u nefinalnom otvorenom slogu (koje valja zasebno tumačiti), najčešće na vokalima *a*, *e*, *o*, dok se duljenje u zatvorenim slogovima najčešće odražava na sve vokale; kao i kanovačko duljenje, tipično za SEČ područje u kopnenome dijelu (npr. u govoru Jezerana, Brinja). To duljenje drži samostalnim razvojem unutar čakavske prozodije, jednako kao što je ono samostalno u štokavskom narječju.

Prozodijska obilježja u morfološkim sustavima: naglasne i kvantitativne alternacije zajedničke promjenama imenica, pridjeva i glagola opisuju se u četvrtom i petom poglavlju ove knjige. U četvrtom poglavlju ističe tri spomenuta akcenatska tipa osnova. Donosi obrasce deklinacije imenica i klasificira ih u tri klase: 1. m. i s. r. i s razlikovanjem nastavaka N, A, V; 2. primarno ž. r., s nekoliko imenica m. r.; 3. sve imenice ž. r. (ograničen i neproduktivan obrazac). Popratni tablični prikaz ne uključuje neke rjeđe osobitosti poput finalnoga *-om* u govoru Omišlja ili eliminacije alternacije /o/ i /e/ nakon palatala u nastavcima m. i s. r. u nekim govorima (npr. u govoru Senja). Za množinske oblike ispravno konstatira da se dijele u dvije velike skupine: konzervativne s pet ili šest različitih oblika; te inovativne s ujednačenim morfemima u DLI mn. (Tabela II). Brojne potkrpeje precizno prikazuju distribuciju nabrojanih akcenatskih osnova i pripadajućih im klasa na čakavskom prostoru i potvrđuju jedan od Langstonovih zaključaka da se mnoge imenice u različitim dijalektima kolebaju između *a* i *c* tipa.

Pridjevi također pripadaju trima osnovnim akcenatskim tipovima, a prema njihovoj se distribuciji zamjećuje tendencija pojednostavnjenja akcenatskih obrazaca. Autor prikazuje gramatičke kategorije i nastavke (rod, broj i padež, određenost i neodređenost) i izdvaja fonološke mijene poput gubljenja kvantitativnih mijena u zanaglasnu slogu. Potvrdio je u čakavološkoj literaturi poznatu činjenicu da neodređeni pridjevi mogu imati osnovne nastavke kao određeni u kosim padežima s razlikom u mjestu akcenta i u duljini inicijalnoga

sloga nastavka (npr. *lipuôga* u odnosu na *toga lîpoga konja*), te da u pojedinim govorima pridjevi s. r. i palatalnih i nepalatalnih osnova završavaju nastavkom *-o* (npr. *lošo*), a u nekim je *-i* u N mn. svih triju rodova. U određenih se pridjeva palatalna i nepalatalna varijanta u GDL jd. m. i s. r. može svesti samo na jednu, neovisno o dočetu osnove (npr. *lošoga* u odnosu na *bogatega* u G). U mužinskim se oblicima kosi padeži s *e* javljaju u ekavskim govorima, a razlika je s obzirom na rodove vidljiva u N(V) i A (npr. *dobreh* G, *dobren* D, *dobreh* L, *dobremi* I). Uz brojna je oprijemljena pozitivna neodređenih i određenih pridjeva prema akcenatskim obrascima, autor zabilježio i klasificirao prema sufiksima više primjera komparativa i superlativa.

U petom poglavlju autor obrazlaže ulogu prozodijskih alternacija u morfologiji glagola, kompliciranijoj jer ima konjugacijske, pridjevske (određena i neodređena tipa) i adverbijalne značajke. Glagolske osnove dijeli u primarne, među kojima je većina bez sufiksa i s jednom silabom ili s nesilabičnom osnovom (u koje uključuje i neke oblike sa sufiksom *-a*) i sekundarne, tvorene jednim od brojnih različitih derivacijskih sufiksa. Oba se tipa dijele u podtipove na temelju sufiksa ili dočeta osnove. Klasificira ih također u tri osnovna akcenatska tipa, premda takva podjela u glagola, za razliku od onih u imenica i pridjeva, nije sasvim odgovarajuća, pa traži i podtipove: a) tip sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi razvrstava u podtip a1 u koji ulaze glagoli s H tonom na dočetnom vokalu osnove, ali se u pojedinim ili u svim oblicima silina može regresivno pomaknuti. Dok b) tip obilježuje «plutajući», nestalan H ton na posljednjoj mori, c) tip ima naglasak na nastavku u prezentu, imperativu i glagolskom pridjevu sadašnjem; na dočetnome vokalu u infinitivu, a alternirajući u glagolskom pridjevu radnom i trpnom. Glagolski prilog prošli je gotovo eliminiran. Zasebne glagolske vrste dijeli u one s osnovama koje završavaju šumnikom, one koje završavaju sonantom te one koje završavaju vokalom i pridružuje im akcenatski tip ili tipove osnova te potvrđuje njihovu distribuciju u čakavskim naglasnim sustavima brojnim primjerima. Uključuje glagole sa sekundarnim osnovama, nepravilne glagole i glagole supletivnih osnova.

Šesto poglavlje istražuje povijesni razvoj čakavske akcentuacije. Usmjereno je ponajprije na rekonstrukciju akcenatskih tipova riječi i alternacija naslijeđenih od posljednje faze praslavenskoga jezika. U ovom poglavlju autor izdvaja niz značajki čakavskoga prozodijskoga sustava i njihova odnosa prema značajkama ostalih slavenskih jezika i dijalekata. Praslavenski je akut (*Comon Slavic*) u čakavštini odražen kao kratki naglasak, dok su vokali s povijesnim cirkumfleksom zadržali originalne kvantitativne razlike kao i silazni, a podudarna im je i silazna intonacija; dugi neoakut, kao i kratki neoakut, odrazili su se kao čakavski akut. Zadržana je distribucija siline na svim slogovima i kvantitete u nenaglašenim slogovima.

U sljedećim dijelovima šestoga poglavlja autor detaljno tumači visinu naglasaka (intonaciju), kvantitetu i mjesto naglasaka. Prikazuje distribuciju novih dugih vokala kao rezultata kontrakcije nakon gubljenja intervokalnoga *j*: rezultat je akut ako je udar na drugom slogu i dugi silazni ako je na prvom. Posljedica je toga proširenje pozicije dugoga silaznoga naglasaka koji je prije bio ograničen na prvi slog. Kao rezultat takva razvoja moguća je opozicija uzlazne i silazne visine tona (intonacije) u svim slogovima u riječi. Oni govori u kojima se javlja pomak siline s različitih pozicija u riječi, također često razvijaju uzlazni naglasak kao rezultat toga procesa na dugom prednaglasnom slogu ako imaju akut i u

ostalim pozicijama. Promjene akuta u dugi silazni zabilježene su u svim ili u nekim položajima (na kraju rečenice, dočetu riječi, a u nekim je govorima potpuno neutraliziran).

U dijelu o kvantiteti osvrće se i na povijesni razvoj kraćenja primarno dugih vokala u višesložnim riječima i duljenje kratkih vokala u zatvorenim slogovima te duljenje vokala u unutrašnjim otvorenim slogovima, kao i na kraćenje vokala, ono u nenaglašenim slogovima. Češće se provodi u zanaglasnim slogovima, dok kraćenje u prednaglasnim slogovima podrazumijeva prethodno utnuće zanaglasnih duljina (npr. *měsec* < **měsēc*). Uspostavlja, dakle, i njihov vremenski razvoj: dok gubljenje zanaglasnih duljina datira u relativno rani razvoj čakavštine, gubljenje prednaglasnih duljina pripada kasnijem razvoju.

U trećem dijelu šestoga poglavlja naslovljenom *Mjesto naglaska* autor se zadržava na pomaku naglasne siline dugoga silaznoga naglaska na prethodni slog i akuta na dugu poziciju, kao i na ostalim pomacima siline i tumači ih unutrašnjim čakavskim razvojem, a ne utjecajem.

Slijedi rekonstrukcija akcenatskih oblika i povijesnoga razvoja imeničkih akcenatskih tipova i duljenja, pridjevskih tipova i njihovih alternacija, kao i glagolskih akcenatskih tipova osnova, zasigurno potaknuta i činjenicom da je takva rekonstrukcija u čakavologiji nedostajala. Autor uspoređuje sustave današnjih čakavskih idioma s pretpostavljenom akcenatskom tipologijom iz posljednje faze praslavenskoga jezika i nabroja njihove međusobne razlike. Valja spomenuti da Langstonova rekonstrukcija nije i posljednja rekonstrukcija razvoja akcenatskih tipova nekih od čakavskih govora. Akcenatske je tipove imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima sinkronijski i dijakronijski (od «dijela ishodišnoga starohrvatskoga jezika iz kojega su se razvili sjeverozapadni čakavski govori») iscrpno i kompetentno, na temelju terenskoga istraživanja oprimjereno, opisala Sanja Zubčić u svojoj istoimenoj doktorskoj disertaciji obranjenoj iste godine kada je objavljena i Langstonova knjiga koju prikazujemo.

Važnost je rasprave *Čakavian Prozody, The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian* K. Langstona, pokazuju nabrojani zaključci preuzeti iz nje, za čakavologiju i cjelokupnu hrvatsku dijalektologiju neosporna. Istodobno, osim podrobne fonetske i fonološke analize čakavskih naglasaka, kojom je mnoga dosadašnja tumačenja u čakavologiji potvrdio, a mnoga i revidirao, te utvrđenih čakavskih akcenatskih tipova, nudi i obrazac kako valja sustavno, metodološki jasno i nadasve precizno istraživati jedan akcenatski sustav, uključujući i suvremenu i povijesnu akcenatsku tipologiju onih vrsta riječi kojima je ona i najprimjerenija (za većinu su zamjenica, kao i rednih brojeva, primjenjivi pridjevski akcenatski obrasci, a paradigme su brojeva ili nepotpune ili izgubljene). Brojnost je analiziranih punktova (102, od kojih je terenski istražio 8) upitnikom za akcenatske obrasce što ga je sastavio prema postavljenim zadacima omogućila uočavanje i podudarnosti i međusobne razlikovnosti za daljnju klasifikaciju na hijerarhijski niže podcjeline: sjeverozapadne, središnje i jugoistočne čakavske govore. Više od 250 bibliografskih jedinica ujedno je i izvrstan popis radova za buduća istraživanja ne samo čakavske akcentuacije već i akcentuacije bilo kojega slavenskoga jezika, kao i razvoja tih sustava. Tako se i K. Langston pridružuje sada već nemalom broju stranih autora (W. R. Vermeeru, H. P. Houtzagersu, J. Kalsbeek, E. Budovskaji i dr.) koji, zanimajući se čakavološkim temama, obogaćuju čakavologiju iznimno doradenim i metodološki inovativnim djelima.